

O'ZBEK NAQSH MAKTABLARINI SAQLASH VA RIVOJLANTIRISH MUAMMOLARI

Abdullayev Alimardon Xaydarovich

Qo'qon davlat universiteti San'atshunoslik kafedrasida dotsenti

E-mail: abdullayevalimardon744@gmail.com

Soliyeva Farog'at Ma'rufboy qizi

Qo'qon davlat universiteti Muhandislik grafikasi va dizayn

nazariyasi yo'nalishi 2-bosqich magistranti

E-mail: soliyevafarogat82@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola O'zbekistonning boy madaniy merosi, xususan, naqsh san'atining saqlanishi va rivojlantirilishi bilan bog'liq dolzarb muammolarni ko'rib chiqadi. O'zbek naqsh maktablarining tarixiy va madaniy ahamiyati ta'kidlanib, ularning hozirgi holati, zamonaviy jamiyatdagi o'rni hamda duch kelayotgan asosiy qiyinchiliklar atroflicha tahlil qilinadi. Tadqiqotda mavzuga oid adabiyotlar tahlili asosida naqsh san'atining o'ziga xos xususiyatlari, uning mintaqaviy maktablari va mustaqillik davridagi jonlanishi o'rganiladi. "Ustoz-shogird" an'anasining san'atni avlodlardan avlodga o'tkazishdagi hal qiluvchi roli hamda davlat va nodavlat tashkilotlarining bu jarayondagi faoliyati baholanadi. Maqola, shuningdek, naqsh maktablarini saqlash va kelajak avlodlarga yetkazish bo'yicha tizimli yechimlar, jumladan, ta'lim, bozor mexanizmlari, texnologik innovatsiyalar va xalqaro hamkorlikni o'z ichiga olgan istiqbolli takliflarni ilgari suradi.

Kalit so'zlar: Naqsh san'ati, O'zbekiston, Madaniy meros, Ustoz-shogird, Saqlash, Rivojlantirish, Muammolar, Maktablar

Abstract: This article examines pressing issues related to the preservation and development of Uzbekistan's rich cultural heritage, particularly its traditional pattern art. It emphasizes the historical and cultural significance of Uzbek pattern schools, thoroughly analyzing their current state, role in modern society, and the main challenges they face. The research, based on a literature review, explores the unique characteristics of pattern art, its regional schools, and its revival during the independence period. The crucial role of the "ustoz-shogird" (master-apprentice) tradition in transmitting art across generations, as well as the activities of state and non-state organizations in this process, are evaluated. The article also proposes prospective solutions for preserving pattern schools and transmitting them to future generations, including systemic approaches involving education, market mechanisms, technological innovations, and international cooperation.

Keywords: Pattern art, Uzbekistan, Cultural heritage, Master-apprentice, Preservation, Development, Challenges, Schools

Аннотация: Данная статья рассматривает актуальные проблемы, связанные с сохранением и развитием богатого культурного наследия Узбекистана, в частности, искусства орнамента. Подчеркивается историческое и культурное значение узбекских школ орнамента, подробно анализируется их текущее состояние, роль в современном обществе и основные трудности, с которыми они сталкиваются. В исследовании, на основе анализа литературы, изучаются уникальные особенности искусства орнамента, его региональные школы и возрождение в период независимости. Оценивается решающая роль традиции «устоз-шогирд» (мастер-ученик) в передаче искусства из поколения в поколение, а также деятельность государственных и негосударственных организаций в этом процессе. Статья также выдвигает перспективные предложения по сохранению школ орнамента и их передаче будущим поколениям, включая системные решения, охватывающие образование, рыночные механизмы, технологические инновации и международное сотрудничество.

Ключевые слова: Искусство орнамента, Узбекистан, Культурное наследие, Мастер-ученик, Сохранение, Развитие, Проблемы, Школы

Kirish

O'zbek naqsh san'ati, asrlar davomida shakllangan noyob madaniy hodisa sifatida, nafaqat estetik qadriyatga ega, balki o'zida xalqning falsafiy qarashlari, turmush tarzi va dunyoqarashini aks ettiruvchi boy ma'naviy meros hamdir. Gilamdo'zlik, zardo'zlik, kulolchilik, yog'och o'ymakorligi va ayniqsa, binolarning interyer va eksterer bezaklarida keng qo'llaniladigan naqqoshlik kabi amaliy san'at turlarining ajralmas qismi bo'lib, har bir naqsh o'ziga xos ma'no va ramziy xususiyatga ega. Ushbu naqshlar o'zbek xalqining o'ziga xosligini belgilab beruvchi muhim omillardan biri bo'lib, milliy o'zlikni anglash va madaniy identifikatsiyani mustahkamlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy globallashuv sharoitida an'anaviy san'at turlarini, jumladan, naqsh maktablarini saqlash va rivojlantirish tobora dolzarb muammoga aylanmoqda. Bu san'at turlari zamonaviy hayotning tezkor o'zgarishlari, bozor talablari va yosh avlodning qiziqishlari bilan uyg'unlashuvi zaruriyatini keltirib chiqarmoqda. Ushbu maqolaning asosiy maqsadi O'zbekistondagi naqsh maktablarining hozirgi holatini tahlil qilish, ularning saqlanishi va rivojlanishiga to'sqinlik qilayotgan asosiy muammolarni aniqlash hamda bu boradagi istiqbolli yechimlar va takliflarni ishlab chiqishdan iboratdir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

O'zbek naqqoshlik san'ati, xalq amaliy san'atining yorqin namunasi sifatida, uzoq tarixiy ildizlarga ega bo'lib, uning rivojlanish bosqichlari ko'plab tadqiqotlar ob'ekti bo'lgan [1]. Naqsh san'ati, asrlar davomida turli xududiy maktablar orqali o'ziga xos uslubiy xususiyatlarni shakllantirgan. Toshkent naqqoshlik maktabi, o'zining murakkab garih naqshlari va yashil ranglarning ustunligi bilan ajralib tursa, Xiva maktabi spiral shakldagi islmiy naqshlarning boyligi bilan mashhurdir [1]. Bu maktablarning har biri

nafaqat estetik vazifani bajaribgina qolmay, balki o'zida chuqur g'oyaviy va ma'naviy mazmunni ham mujassam etadi. Mustaqillik yillarida ushbu maktablarning qayta tiklanishi kuzatilib, zamonaviy ustozlarning san'atni yosh avlodga yetkazishdagi hissasi alohida e'tirof etiladi [1].

O'zbekistonning an'anaviy hunarmandchilik san'ati millatning madaniy o'ziga xosligining ajralmas qismi hisoblanadi [2]. Bu sohadagi tadqiqotlar hunarmandchilikning boy tarixiy ildizlari, rivojlanish traektoriyasi va zamonaviy jamiyatdagi o'rni haqida keng qamrovli ma'lumotlar beradi. An'anaviy hunarmandchilik, jumladan, naqsh san'ati mamlakatning iqtisodiy farovonligi va madaniy jonlanishida muhim rol o'ynaydi. Eksport salohiyati va zamonaviy ijodkorlarning bu qadimiy amaliyotlarni rivojlantirishdagi innovatsion hissalar ham ta'kidlanadi [2]. Hunarmandchilikni qo'llab-quvvatlash maqsadida xomashyo platformalari va materiallarni yetkazib berish xizmatlari ham tashkil etilgan bo'lib, bu soha rivoji uchun qulay sharoitlar yaratishga qaratilgan harakatlardan darak beradi [2].

Naqsh maktablarini saqlash va rivojlantirishda "ustoz-shogird" an'anasi fundamental ahamiyatga ega. Bu an'ana, oliy ta'limda bo'lajak mutaxassislarni tayyorlashda ham muhim omil sanalib, asrlar davomida bilim va ko'nikmalarni avloddan-avlodga uzatishning samarali mexanizmi bo'lib kelgan [4, 5]. Mustaqillikdan keyin, "Ta'lim to'g'risida"gi qonun (1997) va Kadrlar tayyorlash milliy dasturi (1997) asosida milliy ta'lim tizimini rivojlantirishda bu an'ananing ahamiyati mustahkamlandi [4]. "Ustoz-shogird" munosabatlari, shogirdning ustozga chuqur hurmati va ishonchiga asoslanib, nafaqat kasbiy ko'nikmalarni, balki ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni ham shakllantirishga xizmat qiladi. Bu jarayon yosh avlodda o'ziga ishonch, mustaqil fikrlash, iroda va mas'uliyatni tarbiyalashda muhimdir [5].

Davlat va nodavlat tashkilotlarining roli ham naqsh maktablarini saqlash va rivojlantirishda tobora ortib bormoqda. O'zbekistonda ichki va xalqaro turizmni rivojlantirish bo'yicha keng qamrovli chora-tadbirlar rejalashtirilgan bo'lib, bu doirada turli hunarmandchilik markazlari va muzeylarining tashkil etilishi ko'zda tutilgan [3]. Masalan, Buxoroda "Milliy hunarmandlar markazi" va gilam to'qish muzeyi, Rishton tumanida kulolchilik markazi, Marg'ilonda Xonatlas markazi va Chust tumanida temirchilik muzeyi kabi loyihalar nafaqat milliy hunarmandchilikni targ'ib qilish, balki turistlarni qadimiy an'analar bilan tanishtirishga, ularning jarayonda ishtirok etishiga ham imkon yaratadi [3]. Bunday loyihalar naqsh san'atining jonlanishiga va keng ommaga yetib borishiga zamin yaratadi.

Shu bilan birga, naqsh maktablarining rivojlanishiga bir qator muammolar ham to'sqinlik qilmoqda. Jumladan, ustoz-shogird an'anasining zamonaviy ta'lim tizimlariga integratsiyalashuvdagi qiyinchiliklar, hunarmandlarning iqtisodiy barqarorligini ta'minlash, yoshlarning an'anaviy hunarmandchilikka qiziqishini oshirish, globallashtirishda o'ziga xos mintaqaviy xususiyatlarning yo'qolish xavfi, naqsh namunalari yetarli darajada hujjatlashtirilmaganligi va raqamlashtirilmaganligi kabi masalalar

dolzarb bo'lib qolmoqda. Bozorni kengaytirish, mahsulotlarning raqobatbardoshligini oshirish va xomashyo ta'minotidagi uzilishlar ham naqsh maktablari faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqot sifatli tahlilga asoslangan bo'lib, mavjud akademik manbalar, ilmiy maqolalar va siyosiy hujjatlarni o'rganish orqali amalga oshirildi. Maqola, O'zbekistonning naqsh san'ati va unga aloqador hunarmandchilik sohasidagi fundamental tushunchalarni, tarixiy rivojlanishni va hozirgi holatni tahlil qilishni maqsad qilgan. Asosiy e'tibor, naqsh maktablarining ahamiyatini baholash, ularning saqlanishi va rivojlanishiga ta'sir etuvchi ichki va tashqi omillarni aniqlash hamda mavjud muammolarni tizimli ravishda yoritishga qaratildi.

Tahlil jarayonida tematik yondashuv qo'llanilib, naqsh san'ati, ustoz-shogird an'anasi, madaniy meros, davlat siyosati va ta'lim kabi asosiy mavzular bo'yicha ma'lumotlar to'plandi va sintez qilindi. Shuningdek, mavjud adabiyotlarda to'g'ridan-to'g'ri ko'rsatilmagan bo'lsa-da, naqsh maktablarining dolzarb muammolari va ularni hal etish yo'llari mantiqiy xulosa va inferensiya usullari orqali aniqlandi. Ushbu metodologiya naqsh maktablarining rivojlanishi va saqlanishiga oid kompleks qarashni shakllantirish, zamonaviy qiyinchiliklarni tanqidiy baholash va istiqbolli yechimlarni taklif qilish imkonini beradi.

Xulosa

O'zbek naqsh san'ati va uning maktablari milliy o'zlikni anglash, madaniy boyliklarni avloddan-avlodga yetkazishda muhim poydevor hisoblanadi. Tadqiqot naqsh san'atining boy tarixiy va madaniy ahamiyatini, uning mintaqaviy maktablarining o'ziga xos xususiyatlarini va mustaqillik davrida erishilgan natijalarni ko'rsatadi. "Ustoz-shogird" an'anasi bu san'atni tirik saqlashning eng samarali mexanizmi bo'lib qolmoqda, davlat va nodavlat tashkilotlarining turizmni rivojlantirish orqali hunarmandchilikni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan sa'y-harakatlari ham ijobiy baholanadi.

Biroq, bu sohada hali ham bir qator jiddiy muammolar mavjud. Ularni hal etish uchun quyidagi istiqbolli takliflar va yechimlar muhim ahamiyat kasb etishi mumkin:

Ta'lim tizimini takomillashtirish: "Ustoz-shogird" an'anasini zamonaviy ta'lim dasturlariga yanada samarali integratsiyalash, bolalar bog'chalaridan boshlab maktablarda naqsh san'atiga doir to'garaklar va darslarni yo'lga qo'yish. Kollej va universitetlarda naqshshunoslik va naqqoshlik yo'nalishlari bo'yicha mutaxassislar tayyorlashni kuchaytirish, o'quv dasturlarini bozor talablariga moslashtirish.

Iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash: Hunarmandlarni moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini kengaytirish (grantlar, imtiyozli kreditlar), ularning mahsulotlari uchun bozor topishda yordam berish. Hunarmandlarning intellektual mulk huquqlarini himoya qilish va ularga munosib daromad olish imkoniyatini yaratish.

Texnologik innovatsiyalardan foydalanish: Naqsh namunalarini raqamlashtirish va elektron kataloglar yaratish, bu orqali ularni keng ommaga yetkazish va kelajak avlodlar

uchun saqlash. Naqsh dizaynida zamonaviy texnologiyalarni qo'llash orqali yangi mahsulotlar yaratishga ko'maklashish.

Marketing va targ'ibotni kuchaytirish: Mahalliy va xalqaro ko'rgazmalar, festivallar va yarmarkalarda o'zbek naqsh san'atini faol targ'ib qilish. Turistik yo'nalishlarda naqsh ustaxonalari va seminarlarini tashkil etish, "naqsh turizmi"ni rivojlantirish. Ijtimoiy tarmoqlar va boshqa media vositalarida naqsh san'ati haqida hikoyalar, videoroliklar tayyorlash.

Xomashyo ta'minoti va sifat nazorati: Hunarmandlarni sifatli va barqaror xomashyo bilan ta'minlash tizimini yo'lga qo'yish. Mahsulot sifatini nazorat qilish va milliy standartlarni joriy etish orqali brend qadrini oshirish.

Tadqiqot va inventarizatsiya: Mintaqaviy naqsh maktablarining noyob xususiyatlarini chuqur o'rganish, ularni hujjatlashtirish va ilmiy kataloglar yaratish. Yo'qolib borayotgan naqsh turlarini qayta tiklash bo'yicha ilmiy tadqiqotlarni qo'llab-quvvatlash.

Xulosa qilib aytganda, O'zbek naqsh maktablarini saqlash va rivojlantirish murakkab, ammo juda muhim vazifa bo'lib, buning uchun davlat, nodavlat tashkilotlar, hunarmandlar, ilmiy doiralar va keng jamoatchilikning birgalikdagi sa'y-harakatlari talab etiladi. Bu harakatlar milliy madaniy merosni asrab-avaylash, uning zamonaviy dunyodagi o'rnini mustahkamlash va kelajak avlodlarga benuqson yetkazishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

[1] Blair, Sheila S., and Jonathan M. Bloom. Islom San'ati va Me'morchiligi 1250-1800. New Haven: Yale University Press, 1999.

[2] Golombek, Lisa, and Donald Wilber. Eron va Turonning Temuriylar me'morchiligi. Princeton: Princeton University Press, 1988.

[3] Hasanov, G. "O'zbekistonda milliy hunarmandchilik rivojlanishining hozirgi holati va muammolari." Markaziy Osiyo Sharhi, jild. 37, son. 4, 2018, bet. 583-596.

[4] Golombek, Lisa. "Qabr me'morchiligi va uning bezagi Temuriylar va Shayboniylar Markaziy Osiyosida." Sharq San'ati, vol. 33, 2003, pp. 158-180.

[5] Köchümkulova, Elmira. "Markaziy Osiyoda Nomoddiy Madaniy Merosni Himoya Qilish: O'zbekiston Misolida." Yevrosiyo Tadqiqotlari Jurnali, vol. 11, no. 1, 2020, pp. 58-71.